

УДК 316.772 (430) “2016”

Солошенко В.В.

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У СВІТЛІ НОВОГО ЗАКОНУ ФРН 2016 Р.

Аналізується підготовка нового закону про захист культурних цінностей. Його обговорення та дискусії поставили серйозні проблеми перед урядом Німеччини, а також викликали гостру критику представників світу мистецтв. Зосереджена увага на підходах до важливого і складного у зв'язку з цим завдання запобігання незаконному переміщенню об'єктів культури, які належать до низки культурного надбання держави. Головною метою законопроекту є посилення захисту культурних цінностей та ефективної боротьби з незаконною торгівлею ними. Важливими є наміри Федерального уряду з об'єднання раніше існуючих законів у сфері охорони культурних цінностей в одному законі. Основними положеннями закону у новій редакції є захист від розпродажу за кордон колекцій державних музеїв, зокрема експонатів із приватного володіння, що зберігаються в музеях тимчасово. Підкреслено, що згідно чинного законодавства, у кожній федеральній землі твори мистецтва та інші культурні цінності, включаючи бібліотеки, повинні бути внесені до реєстру національних культурних цінностей. Ці предмети користуються пільгами при оподаткуванні, їх вивезення за межі країни потребує спеціального дозволу Міністерства внутрішніх справ ФРН, яке може бути обумовлено низкою обмежень і застережень. У статті наголошується, що XXI ст. поставило перед вченими та суспільством ФРН нові виклики і завдання, які потребують оперативного, але виваженого підходу в їх вирішенні.

Ключові слова: Німеччина, Міністерство культури і ЗМІ, закон, культурні цінності, колекції, музеї, аукціони, дискусії, незаконне переміщення.

Країни Європейського Союзу спільно шукають нові можливості та шляхи вирішення проблем у сфері захисту та збереження культурних цінностей. Враховуючи виклики та загрози XXI ст., для країн ЄС важливим завданням залишається не лише виявлення культурних цінностей, але й належне їх зберігання і, в разі можливості, повернення справжнім власникам.

Зазначимо, що нелегальна торгівля культурними цінностями займає третє місце в світі в міжнародному організованому кримінальному обігу після торгівлі зброєю та наркотиками. Нелегальне вивезення культурних цінностей завдає значної шкоди культурній ідентичності та цілісності країни походження [1].

Усталеним є підхід, що культурні надбання минулих цивілізацій є постійним відображенням національної ідентичності країни і свідченням її історії, а також культурної спадщини людства. У зв'язку з цим більшість країн світу не розглядає можливості вивезення антикварних цінностей національної ваги без належного на те дозволу або ж взагалі унеможливають їх переміщення за кордон за допомогою високих штрафів.

Проблеми захисту та збереження культурної спадщини на національному та міжнародному рівнях досліджували українські та зарубіжні фахівці – історики,

мистецтвознавці, правознавці М.М. Богуславський [2], А.В. Гайдашов [3], Л.Н. Галенська [4], Т.В. Курило [5], Н.В. Михайлова [6], С.М. Молчанов [7], Т.М. Себта [8], О.П. Сергєєв [9] та ін.

У вітчизняній історіографії існує низка праць, в яких висвітлені проблеми збереження, повернення та реституції культурних цінностей у різні історичні періоди. Це змістовні дослідження С.І. Кота [10], Н.П. Українець [11], О.К. Федорука [12], Є.С. Ярошенка [13], М.М. Яцишина [14] та ін.

На окрему увагу заслуговують дослідження члена-кореспондента НАН України, професора Г.В. Боряка, які містять ґрунтовний аналіз проблеми захисту, збереження та переміщення архівної спадщини України [15].

Зарубіжна історіографія представлена широким колом робіт вчених різних країн – ФРН, Республіки Австрії, Королівства Нідерланди, Французької Республіки, Республіки Польща, Швейцарії, США та ін. Це, насамперед, праці У. Гартманна, П. Грімстед Кеннеді [16], Д. Болла [17], М.А. Квінкенштейн [18], А. Рашера [19] та ін.

Втім, відсутнє комплексне дослідження історичних, культурних та правових аспектів проблеми захисту та збереження культурної спадщини ФРН в сучасну історичну добу. За нових умов досягнення державної єдності німецького народу постала низка проблем правового характеру.

Слід враховувати, що правові аспекти цієї проблеми постійно були в полі зору світової і європейської спільноти. Зміцненню правової бази у сфері захисту культурних цінностей після завершення Другої світової війни сприяла кодифікація міжнародного гуманітарного права, здійснена за ініціативи ЮНЕСКО у 1954 р.

Конвенція ЮНЕСКО 1970 р. спрямована на унормування проблеми реституції культурних цінностей у країнах-підписантах. Покликанням Конвенції було сприяти поліпшенню законодавства, зокрема, і європейських держав у цій царині.

Актуальність проблем правової сумісності підходів у різних країнах світу стосовно незаконно вивезених культурних об'єктів спонукала ЮНЕСКО до пошуку шляхів подолання такого становища. Керівництво Організації доручило Міжнародному Інституту уніфікації цивільного права (УНІДРУА) в Римі розробку відповідної угоди. 24 червня 1995 р. було прийнято Конвенцію УНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні об'єкти. На відміну від Конвенції ЮНЕСКО, Конвенцію УНІДРУА не потрібно переносити на національне законодавство, вона застосовується безпосередньо. Крім того, Конвенція УНІДРУА діє не лише між країнами, але і в приватному секторі. Періоди обмеження порівняно довгі (50 років абсолютне або 3 роки відносно) після отримання інформації про власника і місце зберігання культурного об'єкта. Конвенція також містить положення про санкції щодо тих чи тих порушень.

Однак, багато держав світу запобігали ратифікації конвенції УНІДРУА починаючи з 1995 р. до нині. ФРН довгий час також не належала до держав-підписантів Конвенції УНІДРУА [21]. Пояснити таке зволікання можна сильним впливом з боку діячів мистецтва і аукціонної торгівлі.

Положення про захист культурних цінностей держав-членів ЄС реалізується у Німеччині з 1998 р. на основі права ЄС (Директива 93/7). З приєднанням Німеччини у 2007 р. до Другого протоколу Конвенції ЮНЕСКО 1999 р. цей закон було розширено і з того часу він діє відносно до 127 держав-учасниць Конвенції ЮНЕСКО.

На конференції у Гаазі 26 березня 1999 р. було прийнято відповідно Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 р., який передбачав можливість кримінально-правової відповідальності за знищення культурних об'єктів. Також були доопрацьовані положення про здійснення попередніх заходів з охорони культурних цінностей в мирний час. Як зазначається у документі, договірні сторони зобов'язуються забороняти, попереджати і, якщо необхідно, припиняти будь-які акти крадіжки, чи грабежу, незаконного привласнення культурних цінностей у будь-якій формі, реквізиції культурних цінностей, а також будь-які акти вандалізму щодо зазначених цінностей (ст. 4) [20].

У ФРН актуальним залишається питання поліпшення захисту культурних цінностей, з тим, щоб захистити німецьку культурну спадщину від вивезення її об'єктів за кордон. У німецькому законодавстві, повинна бути реалізована з поправкою нова директива 2014/60 /ЄС від травня 2014 р.

Законодавство ФРН дозволяє, дотримуючись норм міжнародного права, досить ефективно вести роботу з країнами-партнерами щодо повернення викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей. Це доволі складний і тривалий процес, який включає в себе виявлення, детальний опис, експертизу, ґрунтовний аналіз, ідентифікацію, міжнародний пошук, повернення власнику втраченого майна.

Зі створенням внутрішнього ринку ЄС у 1992 р. і, як наслідок, скасування прикордонного контролю в Шенгенській зоні, держави-члени Євросоюзу домовилися визнавати національно-культурні цінності кожної країни-члена ЄС. Якщо національні культурні цінності, захищені законом в одній із держав-членів ЄС і незаконно вивезені до іншої держави-члена, вони повинні бути повернені.

Ключовою подією світового значення у справі повернення і реституції культурних цінностей, втрачених у різних країнах світу стала Міжнародна Вашингтонська конференція з питань майна періоду Голокосту (грудень 1998 р.), яку організував Держдепартамент США. Під час конференції особливу увагу було приділено проблемі награваних творів мистецтва. На Вашингтонській конференції були присутні представники більше ніж 40 країн світу та єврейських організацій, під час роботи конференції було прийнято

11 важливих положень серед яких – щодо необхідності здійснення ідентифікації награваних та конфіскованих під час нацистського панування творів мистецтва, проведення пошуків їх довоєнних власників або спадкоємців. Також Міжнародною угодою було передбачено, що музеї держав-підписантів, покликані перевірити свої фонди на предмет їх походження та визначити, чи містять вони культурні об'єкти, які були незаконно відчужені за часів панування націонал-соціалістів [22].

Подібні положення були закріплені в Спільній декларації (Берлінській декларації) від 14 грудня 1999 р. і схвалені федеральним урядом, федеральними землями і муніципальними організаціями. Документ вимагав і заохочував німецьких колекціонерів активізувати і надалі продовжувати пошук конфіскованих нацистами творів мистецтва, зокрема, єврейської власності, та здійснювати юридичний супровід цієї діяльності [23].

Підкреслимо, що зберігати, захищати культурні цінності для наступних поколінь – це спільне завдання федеральних земель. При цьому йдеться про охорону культурної спадщини, яка має національне значення як для ФРН, так і для всього людства. Законом 1955 р. передбачено охорону культурної спадщини, виявлення та розслідування правопорушень, злочинів проти культурного надбання, міжнародний розшук культурних цінностей [24]. На державу покладений обов'язок захищати права громадян, власність, інтереси держави, а у випадку злочинних зазіхань на культурну спадщину чи культурні цінності, які перебувають у власності окремих громадян, застосовувати необхідні заходи до правопорушників.

Примітно, що розвиток законодавчої бази щодо захисту культурних цінностей в Німеччині розпочався ще під впливом завершення Першої світової війни. У 1919 р. через економічну скруту Німеччина потужно взялася за виявлення фактів продажу німецьких культурних цінностей за кордон, якому потрібно було вміло запобігти. Спочатку було прийнято регламент на експорт творів мистецтва, після чого культурні цінності, зареєстровані як «національно цінні» були занесені до каталогу, на них поширювалася заборона на вивезення. Цей принцип було закріплено у прийнятому 1955 р. Законі про захист німецьких культурних цінностей від вивезення, який діє і до нині.

Починаючи з 1955 р. у ФРН діє Закон про захист та збереження культурних цінностей, переміщення яких закордон означатиме значну втрату для німецької культурної спадщини. Так, в Основному законі ФРН зазначено, що регулювання охорони німецького культурного надбання належить до спільного ведення Федерації і окремих земель.

Важливо зазначити, що у цій сфері діють і наступні федеральні закони: «Про охорону німецького культурного надбання від вивозу за кордон» (від 6 серпня 1955 р.), «Про повернення неправомірно вилучених культурних цінностей» (від 15 жовтня 1998 р.), «Про впровадження директив Європейських співтовариств про повернення неправомірно вилучених з-під юрисдикції держав-членів

культурних цінностей і про зміну Закону про охорону німецького культурного надбання від вивозу за кордон» (від 15 жовтня 1998 р.) [25].

Згідно чинного законодавства, у кожній федеральній землі твори мистецтва та інші культурні цінності, включаючи бібліотеки, повинні бути внесені до реєстру національних культурних цінностей. Ці предмети користуються пільгами при оподаткуванні, їх вивезення за межі ФРН потребує спеціального дозволу Міністерства внутрішніх справ ФРН, яке може бути обумовлено низкою обмежень і застережень.

Дбати про культурні цінності, в першу чергу, це справа федеральних земель. Союз федеральних земель несе відповідальність за дві сфери: з одного боку за охорону національних культурних цінностей від вивезення за кордон, з іншого боку за захист культурних цінностей іноземних держав неправомірно ввезених до Німеччини, які повинні бути повернені власникам.

Включення творів мистецтва або пам'ятника культури до реєстру здійснюють вищі відомства федеральних земель з питань культури (Міністерства культури). Внесення культурних цінностей до реєстру здійснюється як за клопотанням зацікавленої сторони, так і з власної ініціативи вищого відомства федеральної землі з питань культури, що веде реєстр на своїй території. Міністр внутрішніх справ ФРН веде загальнонімецький реєстр національних культурних цінностей, який складається із сукупності реєстрів окремих німецьких земель [26].

З тим, щоб нині повою мірою посилити захист культурних цінностей та ефективно боротися з незаконною торгівлею ними, Федеральний уряд має намір об'єднати раніше існуючі закони в галузі охорони культурних цінностей в новому законі.

Реформа закону про захист німецької культурної спадщини від вивезення була зініційована уповноваженою уряду ФРН з питань культури та ЗМІ при Відомстві федерального канцлера М. Грюттерс і спрямована на зміцнення контролю у сфері транскордонної торгівлі предметами мистецтва, регулювання вивезення об'єктів, які вважаються національною культурною спадщиною.

Так, законопроект містить більш суворі, у порівнянні з попередніми, правила експорту та імпорту творів мистецтва, а також передбачає значно більше нюансів при оформленні договорів купівлі-продажу.

М. Грюттерс переконана у тому, що законодавча база ФРН у культурній площині потребує суттєвих змін та доповнень, які стануть потужною відповіддю на виклики часу. Міністр вважає за необхідне переглянути положення закону 2007 р. про повернення культурних цінностей.

Догляд за культурними цінностями повинен здійснюватися більш ретельно, а це потребує прийняття ефективного закону. У такий спосіб уряд Німеччини має намір посилити боротьбу з торгівлею нелегально придбаними культурними цінностями, що також дозволить усунути упередження щодо того, що

Німеччина може перетворитися на вузловий центр нелегальної торгівлі культурними цінностями.

Так, Голова Комітету з питань культури німецького Бундестагу З. Ерманн висловив значну підтримку плану реформ, запропонованого міністром культури. На думку З. Ерманна поправка до закону про захист культурних цінностей є важливим завданням цього законодавчого органу, вона закріплена в коаліційній угоді між ХДС/ХСС та СДПГ.

Культурна спадщина багатьох країн, таких як Сирія, Ірак, Малі, Мексика через пограбування, зруйнування, пошкодження та крадіжки знаходиться під великою загрозою. Грабіжницькі розкопки пошкоджують не лише чисельні знахідки, але й руйнують цілі археологічні комплекси, а тим самим цінність та ідентифікацію об'єктів про життя минулих цивілізацій [1].

Палкими та довготривалими залишаються дискусії щодо прийняття нового Закону, який має захищати культурні цінності. Німці назвали його «гільйотиною» для продажу культурних цінностей, холодним «відчуженням». Арт-дилери мають страх щодо того, що органи культури в майбутньому рахуватимуть культурні цінності як національні і тим самим перешкоджатимуть власникам продавати їх за кордон.

Основною метою законопроекту є зміцнення арт-ринку Німеччини та реформування закону, про правила вивезення німецької культурної спадщини, який діє з 1955 р. Зміни полягають у тому, щоб скласти низку однозначних експортних та імпорتنних правил, а також чітко прописаних обов'язків. Важливу роль у цьому питанні відіграватиме людський чинник – це обачливість і добропорядність під час придбання культурних цінностей.

Федеральний кабінет 4 листопада 2015 р. підтримав у першому читанні поданий законопроект про захист культурних цінностей. Таким чином, німецьке законодавство відповідатиме нормам ЄС та сприятиме зміцненню позицій Німеччини на світовому арт-ринку. У законопроекті передбачено ввезення культурних цінностей до Німеччини лише за наявності ліцензії на їх вивезення з країни походження. Документ викладений на 156 сторінках, складається з 10 частин та 91 параграфу.

Новий закон регулюватиме і внутрішній ринок ЄС і торгівлю з країнами далекого зарубіжжя. Так, бажаючи продати витвір мистецтва на аукціоні Сотбіс у Лондоні потрібно отримати ліцензію на експорт. Вона в цілому надається, якщо робота є молодшою за 70 років і коштує до 300 тис. євро.

Однак, згідно закону 2016 р., до національно цінних належатимуть роботи, які 1) мають важливе значення для культурної спадщини Німеччини; 2) є особливо значущими творами мистецтва і тривалий час зберігаються в Німеччині; 3) якщо їх місце розташування на території ФРН становить особливий інтерес для суспільства [27].

У якості прикладів виступають щоденники Гумбольдта, що потрапили до Берліна в об'їзд, через Лондон; це і «Мадонна з покривом» Ганса Гольбейна,

яка за фінансової підтримки мецената у розмірі 100 млн. євро змогла залишитися в Німеччині, після того, як власники мали намір продати її за кордон. Цей цінний та знаменитий вітварний образ був написаний Гольбейном на замовлення колишнього базельського бургомістра Якоба Мейера. Такий тип вітварного образу відомий в Німеччині як «Мадонна з покровом». Він пов'язаний з тим, що Діва Марія в цьому випадку накриває своїм покровом жертводавців, які замовили картину. В Англії такі вітварні образи називали «Мадонна-Вістниця» або «Мадонна співчуваюча». За допомогою рентгенівських досліджень вдалося виявити декілька змін у роботі. Дослідники припускають, що розпочата в 1526 р. картина була закінчена вже після повернення художника з Лондона до Базеля у 1528 р. [28].

Усе мистецтво в німецьких музеях повинно бути поставлене під колективний захист від вивезення. Це означає, насамперед, довготривалу можливість висунення претензії у випадку крадіжки. Саме тому міністр переконана, що це захист, а не експропріація, а кредиторам закон дозволить отримати назад з музею свою власність.

Новий закон також покликаний регулювати ввезення культурних цінностей і передбачає, що в майбутньому можуть бути ввезені лише ті твори, які мають спеціальний дозвіл на вивезення з країни походження.

Так, за баченням міністра культури це дозволить регулювати індивідуальну угоду про тимчасове користування. Таким чином буде здійснено запобігання грабіжницьким розкопкам, які фінансують терор, і об'єктам культури, які потрапили в Німеччину як об'єкти торгівлі. Це дозволить покращити артикуляцію між законом про захист культурної власності та цивільним правом, посилити захист культурних цінностей та запобігти суттєвим протиріччям.

Однак, приватні колекціонери можуть суперечити такому захисту для своїх експонатів, наданих у тимчасове користування музеям. Відкритим господарем творів мистецтва стає вже добropорядна людина, до якої цей об'єкт потрапив далеко не з перших рук. Аукціонні дома відмовляються визнавати, що вони причетні до продажу викрадених цінностей і саме через це не дуже зацікавлені у такому прискіпливому підході щодо з'ясування походження творів мистецтва.

М. Грюттерс наразилася на гучну критику опонентів і змушена була представити на розгляд колег вже доопрацьований проект, зробивши низку поправок до Закону про захист культурних цінностей.

Цілком природним є прагнення міністра до врегулювання імпорту та експорту об'єктів культури з використанням нових правил, ефективно запобігти переміщенню національної спадщини. Так, у порівнянні з першою версією документу, було зроблено низку поступок. Дотепер арт-дилери і колекціонери могли відправити свої роботи без процедури авторизації і, отже, без державного контролю в інші частини європейської економічної зони. Лише у тому випадку,

коли об'єкт повинен бути відправлений за межі ЄС, і якщо він мав певний вік і певне культурне та історичне значення, він повинен був отримати дозвіл з Міністерства культури у відповідній федеральній землі.

Варто зазначити, що міністр спочатку хотіла встановити для культурних цінностей такі самі правила, як при вивезенні до Швейцарії або США, вони містили наступні обмежувальні данні: 50 років та 150 тис. євро. Нині просити дозволу на вивезення культурних цінностей потрібно буде власнику лише у тому випадку, якщо перед ним цінність, якій від 70 років і коштує вона від 300 тис. євро. Для скульптур, фотографій, археологічних об'єктів діють інші співвідношення. Така прозорість викликала різкий супротив та гостру критику і водночас стала справжньою больовою точкою, навколо якої і точилися такі запеклі дискусії щодо пакету поправок до законопроекту [27].

Суворий контроль та процес затвердження дозволу значно полегшує державі отримати будь-яку інформацію особливо про важливі роботи і наміри власників щодо їх продажу. Варто також підкреслити, що об'єкт, який потрапив до каталогу культурної спадщини більше не може бути проданий за кордон.

З одного боку цілком зрозумілим виглядає обурення більшості колекціонерів і власників культурних цінностей щодо того, що вони змушені подавати об'єкти на експертизу. Зазначимо, що ця процедура робиться одноразово, а рада експертів повинна допомогти вирішити, чи дійсно об'єкт належить до списку національної культурної спадщини. Також тут мають місце і втручання у приватну сферу, і значні збитки. З іншого боку, фінансовий інтерес не повинен домінувати над вирішенням долі культурної спадщини.

Галеристи, колекціонери, художники вбачають у ще не підписаному законопроекті серйозне зазіхання на свободу арт-ринку як такого. Так, один із видатних німецьких художників сучасності Г.Базеліц прийняв рішення вилучити свої роботи з усіх німецьких музеїв, в яких вони протягом тривалого часу виставлялися. Велику кількість з них втратили музеї Дрездена, Мюнхена і Хемніца. Однак, таке рішення митця, видається доволі неаргументованим, оскільки його твори не мали статусу національної культурної спадщини. Варто підкреслити, що проект нового закону не розглядає сучасне мистецтво як особливо цінне культурне надбання. Виключення у цьому випадку становить лише робота Г. Юккера.

Про свій намір відкликати роботи з музеїв оголосила і онука німецького експресіоніста М. Бекмана. Її також дуже занепокоїла загроза експортних обмежень. 250 арт-дилерів, колекціонерів висловили свій відвертий протест у відкритому листі, назвавши закон зухвалою спробою забезпечити державі простий та дешевий доступ до творів мистецтва. Подібної точки зору дотримується і Г. Ріхтер, який в цьому році очолював світовий рейтинг найдорожчих художників сучасності, його роботи користуються великим попитом і на міжнародному арт-ринку.

Власники, які надали свої зібрання музеям у тимчасове користування, тепер занепокоєні, що не зможуть їх надалі продавати за кордон. Зазначимо, що ФРН зобов'язалася вживати заходів проти незаконної торгівлі культурними цінностями згідно норм міжнародного права. Німеччина брала активну участь у дискусіях щодо нелегальної торгівлі культурними цінностями, зокрема, на рівні ООН, розробила спільно з Іраком резолюцію про посилену охорону об'єктів культури від вандалізму міжнародної ісламістської терористичної організації «Ісламська держава».

Закон, у новій редакції має на меті захист від розпродажу за кордон колекції державних музеїв, зокрема експонатів із приватного володіння, що зберігаються в музеях тимчасово. Особливо цінні твори мистецтва можна буде продавати за кордон лише при наявності державного дозволу на вивезення. Сюди належать картини, створені більше 50 років тому та мають вартість більше 150 тис. євро. Це правило новий закон поширює на імпорт усіх культурних цінностей: твори образотворчого мистецтва, книги, рукописи або об'єкти прикладного мистецтва. У разі відсутності такої документації, при підозрі на нелегальність ввозу або вивозу, культурні цінності будуть конфісковані. В реальності, сучасне законодавство в сфері захисту культурних цінностей є менш дієвим, аніж нині запропоновані поправки, наприклад, для музеїв і приватних колекціонерів.

Новий закон про захист культурних цінностей повинен вступити в силу у першій половині 2016 р. Закон, у новій редакції має на меті захист від розпродажу за кордон колекції державних музеїв, зокрема експонатів із приватного володіння, що зберігаються в музеях тимчасово.

З моменту анонсування першої редакції законопроекту в липні 2015 р. розрив у підходах між міністром культури і значною частиною представників світу мистецтва відчутно збільшився. Не залишився осторонь найбільш відомий колекціонер Німеччини Р. Вюрт, назвавши культурну політику М. Грюттерс дрібною та недалекоглядною.

З цим твердженням можна не погодитись, оскільки Міністерство культури та засобів масової інформації ФРН значно активізувало пошук награбованого нацистами мистецтва. Відчутним є збільшення втричі у 2015 р. коштів, що були виділені із федерального бюджету на програми щодо встановлення походження музейних артефактів і реституції.

Варто зазначити, що за результатами опитувань, проведених німецьким Інститутом музеєзнавства (Institut für Museumsforschung), існує твердження, що в Німеччині у майже 2300 музейних колекціях можна знайти предмети культурної спадщини, незаконно вивезені нацистами. М. Грюттерс називає таке становище «неприпустимим»[29].

Цілеспрямована державна стратегія нацистської Німеччини у період 1933-1945 рр. мала на меті пограбування тисячолітніх надбань людства. «Націонал-соціалістичні пограбування», «відчужене мистецтво», «трофеї війни» – це

складові, які і нині з новою силою сколихують як суспільство, так і фахівців, не лише істориків, мистецтвознавців, музеєзнавців, але й політиків і дипломатів. За ними стоїть величезний масив злочинів – це і позбавлення приватної власності, дискримінація і позбавлення громадянських прав, переслідування і, врешті-решт, фізичне знищення.

Важливо підкреслити, що знахідка 2012 р. в приватному володінні К. Гурліта стала «знахідкою століття» і з новою силою розпалила дискусію щодо походження предметів культури, яка триває з кінця 2013 р. Вражаюча колекція містить біля 1300 полотен художників класичного модернізму. Серед них Пабло Пікассо, Марка Шагала, П'єра Огюста Ренуара, Анрі Матісса, Еміля Нольде. За оцінками експертів, загальна вартість «знахідки століття» перевищує 1 млрд. євро [30].

На робочу групу «Швабська культурна знахідка» було покладено великі сподівання, оскільки знахідка є унікальною і комплексною. Хоча і виникли певні непорозуміння навколо цільової групи створеної за часів міністра М. Грюттерс і дотепер лише п'ять творів із колекції К. Гюрлітта можуть бути повернуті як викрадені культурні цінності – плідна співпраця з іноземними експертами є показником того, що Німеччина опрацьовувала знахідку століття не за зачиненими дверима. Це стало новим поштовхом і водночас ще одним шансом для досягнення вагомих результатів у цій непростій справі.

Нині дослідники під патронатом міністра продовжуватимуть основну роботу в Німецькому центрі втрачених культурних цінностей в Магдебурзі. Однак, дещо проблемним залишається питання публічного висвітлення діяльності робочої групи, оскільки науковці виступили проти оприлюднення результатів дослідження в мережі, посиляючись на відмінності наукових стандартів, які стосуються саме деталей оприлюднення і, які є різними в країнах світу. Важливо підкреслити, що міністр культури та ЗМІ не полишає надії на те, що наступні проекти Німецького центру втрачених культурних цінностей в Магдебурзі набудуть такої бажаної прозорості.

Міністр культури наполягає на тому, щоб сторони більше вели мову про культурні цінності і менше про ринкову вартість: «Де одні ведуть мову про мистецтво – там інші думають про гроші». Щодо творів митців, вони при житті повинні одноразово дати свою згоду на їх продаж.... «Культурна політика, наштовхується на перепони, оскільки не всім до вподоби, те, що її результатом є зміни. Більшість критиків нового закону про захист культурних цінностей цього не бажають» [27].

Тим самим міністр хотіла зменшити дефіцит у захисті культурного середовища. За її переконанням, про список цінних культурних об'єктів потрібно краще піклуватися, ніж у минулі десятиліття. Твори мистецтва, книги і антикваріат незалежно від намірів купівлі або продажу можуть бути оголошені як національний дорогоцінний спадок. Так було завжди, але нині, ймовірно,

може відбуватися частіше. Вартість і вікові обмеження не застосовуються, йдеться більше про те, що держава буде звертати увагу на виняткові експонати.

У свою чергу, Г. Ганштейн – представник Європейського Союзу аукціоністів в Брюсселі та власник аукціонного дому Лемпертц в Кельні – наполягав на більш посиленому регулюванні саме торгівлі старожитностями, оскільки практично лише ця сфера є залежною від незаконних розкопок і незаконного експорту.

Президент Фонду Пруської культурної спадщини, всесвітньо відомий археолог та історик, професор, доктор Г. Парцінгер підкреслив, що законопроект повинен однозначно вимагати чітку доказову базу щодо гарантії походження культурних цінностей та ідентифікації об'єктів. Сюди належить походження, місце та дата розкопок або знахідок культурних цінностей, а також перевірені дані про їх попередніх власників. Допускається торгівля лише перевіреними та задекларованими археологічними об'єктами. У разі порушення арт-дилерами цих вимог накладатиметься штраф та безповоротно здійснюватиметься вилучення ліцензії для ведення бізнесу.

Важливим є той факт, що закон про реституцію культурних цінностей у ФРН надав державам-членам право на повернення культурних цінностей згідно претензії. Підставою для такого повернення є Директива 93/7/ЕЕС про повернення незаконно вивезених культурних цінностей на внутрішньому ринку. Директива 93/7/ЕВГ доповнена розпорядженням 116/2009 про вивезення культурних цінностей. Також було створено правову основу для забезпечення єдиного контролю за експортом культурних цінностей у зовнішніх кордонах ЄС.

ФРН належить до тих держав, які можуть прагнути збільшення обсягів повернення культурних цінностей. Згідно з угодою держави повинні продемонструвати, серед іншого, за допомогою ліцензії на експорт, що експорт культурних цінностей затверджений і здійснюється за відповідним приписом належним чином, створювати каталоги національних скарбів і прийняти правила імпорту та експорту і повернення культурних цінностей, вивезених незаконним шляхом. США належать до перших держав, які ратифікували конвенцію (1983 р.), однак Німеччина приєдналася лише в 2007 р.

Проте, окрім позитивних змін, прийняття закону 2016 р. може призвести до певних труднощів та непорозумінь. Так, М. Мюллер-Карпе (Дослідницький інститут археології при Римсько-Германському Центральному музеї в м. Майнц) та відомий колекціонер Б. Гакштеттер (журнал «Мистецтво та право») висловили стурбованість з приводу того, що дата відліку в новому законі 2016 р. може мати негативні наслідки для Німеччини. Отримані до цієї дати незаконним шляхом культурні цінності можуть бути узаконені і вважатися законно ввезеними. Колекціонери запропонували забезпечити альтернативи для

купівлі антикваріату, а саме таких експонатів, що можуть у законний спосіб бути надані приватним особам для тимчасового користування.

Зазначимо, що за нинішніх умов глобалізації культурна спадщина є однією з передумов збереження національної ідентичності. ХХІ ст. поставило перед вченими і політиками ФРН нові виклики і завдання, які потребують оперативних, але виважених підходів та рішень.

Список використаних джерел та літератури

1. Illegaler Kulturhandel bedroht das Kulturerbe der Menschheit. Beachten Sie die nationalen Ausfuhrbestimmungen für Kulturgüter. Auswärtiges Amt. – S. 1-6.
2. Богуславский М.М. Культурные ценности в международном обороте: правовые аспекты: монография / М.М. Богуславский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: ИНФРА, 2012. – 416 с.
3. Гайдашов А.В. Культурные ценности как предмет культурных посягательств / А.В. Гайдашов // Преступность и культура. – М.: Криминолог. ассоц., 1999. – С. 55-57.
4. Галенская Л.Н. Международная борьба с преступностью / Л.Н. Галенская. – М.: Междунар. отношения, 1972. – 176 с.
5. Курило Т.В. Правова охорона культурної спадщини України: Моногр. / Т.В. Курило. – Львів: Юрид. Ін-т МВС України, 2005. – 156 с.
6. Михайлова Н.В. Государственно-правовая охрана историко-культурного наследия России во второй половине XX века: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Н.В. Михайлова. – М., 2002. – 370 с.
7. Молчанов С.Н. К вопросу о реституции культурных ценностей / С.Н. Молчанов // Московский журнал международного права. – 1998. – № 4. – С. 159-166; Сборник правовых актов Совета Европы о сохранении культурного наследия (часть 2) / Сост. С.Н. Молчанов; НПЦ по охране памятников истории и культуры Свердлов. обл. – Ек.: Банк культурной информации, 2003. – 528 с.
8. Себта Т.М. Мюнхенська систематична картотека власності мистецьких об'єктів (1945-1952): перспективи дослідження повоєнної реституції українських культурних цінностей / Т.М. Себта // Загартована історією: ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець з нагоди 80-ліття від дня народження / Д.В. Бурім, І. Верба, І. Гирич; Гол. редкол. П.С. Сохань. – К.: НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2013. – С. 221-236.
9. Сергеев А.П. Гражданско-правовая защита культурных ценностей в СССР / А.П. Сергеев. – Л.: Изд. ЛГУ, 1990. – 190 с.
10. Кот С.І. Українсько-німецькі відносини щодо повернення та реституції культурних цінностей (1991–2012 рр.) / С.І. Кот // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – № 21. – С. 163-180.
11. Українець Н.П. Державна реституційна політика України у сфері культурних цінностей (1991-2009 рр.) автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Н.П. Українець; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. – К., 2010. – 18 с.
12. Федорук О.К. Перетин знаку: Вибрані мистецтвознавчі статті: У 3 кн. / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України / О.К. Федорук – К.: Видавничий дім АС, 2006. – Кн. 1: Історія та теорія мистецтва. Постаті. Народна творчість. – 260 с.
13. Ярошенко Є.С. Формування системи охорони культурних цінностей в Україні (XIX - поч. ХХ ст.) автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Є.С. Ярошенко; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2004. – 18 с.
14. Яцишин М.М. Українсько-німецькі культурні зв'язки кінця 80-х – у 90-ті роки ХХ століття / М.М. Яцишин. – Луцьк: Вежа, 1999. – 204 с.

15. Боряк Г.В. Архіви України: в серці суспільства чи на маргінезі суспільних потреб? / Г.В. Боряк // Архіви України. – 2004. – Випуск 253 (1-2). – Січень-квітень. – С. 5-28.
16. Кеннеді Грімстед П., Боряк Г. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / АН Української РСР. Археографічна комісія; Український науковий інститут Гарвардського університету / П. Кеннеді Грімстед, Г. Боряк. – Львів: Вид. центр «ФЕНІКС» 1992. – 120 с.
17. Boll D. «Kunst ist käuflich» rüffer&rub / D. Boll. – Zürich, 2009; Boll D. Auflage und englische Ausgabe HatjeCantz / D. Boll. – Ostfildern, 2011.
18. Quinkenstein Małgorzata A. Strukturen des illegalen Transfers von aus den polnischen Gebieten stammenden Kunstgütern zwischen Europa und Amerika in den Jahren 1944 bis 1949 / Małgorzata A. Quinkenstein // Historie. Jahrbuch des Zentrum für historische Forschung Berlin der Polnischen Akademie der Wissenschaften. – Besatzung. – 2013/2014. – Folge 7. – S. 370-376.
19. Raschèr A., Senn M. (Hrsg.): Kulturrecht Kulturmarkt: Lehr- und Praxishandbuch / A. Raschèr, M. Senn. – Dike, Zürich/St. Gallen, 2012.
20. Гаагская конвенция 1954 года о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. – М., Юриздат, 1957. – 44 с.; Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_089
21. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг Оттава, 28 травня 1988 року) (укр/рос) Статус Конвенції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_210
22. Washington Conference Principles on Nazi Confiscated Art. Diplomacy in Action U.S. Department of State [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/p/eur/rt/hlcst/122038.htm>
23. Gemeinsame Erklärung der Bundesregierung, der Länder und der kommunalen Spitzenverbände zur Auffindung und zur Rückgabe NS-verfolgungsbedingt entzogenen Kulturgütes, insbesondere aus jüdischem Besitz, vom Dezember 1999.
24. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung. – Bonn, 2001. – 207 s.
25. Gesetz 1955. Gesetz zum Schutz deutschen Kulturgutes gegen Abwanderung in der Fassung der Bekanntmachung vom 8. Juli 1999 (BGBl. I S. 1754), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 18. Mai 2007 (BGBl. I S. 757) geändert worden ist" 2016-02-04 Regierungsentwurf eines Gesetzes zur Neuregelung des Kulturgutschutzrechts Stand: 04.11.2015.
26. Аналитический вестник №5 (372). Комиссия Совета Федерации по культуре. 01.09.2009.
27. Umstrittenes Kulturgutschutzgesetz. Die neue Beruhigungsformel. Eine Analyse von Ulrike Knöfel // Spiegel 15 September 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2015/12/2015-12-02-bkm-forschungsstelle-entartete-kunst.html>
28. Gropp R.-M. Holbein Madonna Deutschlands teuerstes Kunstwerk / R.-M. Gropp // Frankfurter Allgemeine Zeitung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/kunst/holbein-madonna-deutschlands-teuerstes-kunstwerk-12823.html>
29. Германия активизирует поиск награбленного нацистами искусства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/ru/германия-активизирует-поиск-награбленного-нацистами-искусства/a-18160224>.
30. Солошенко В.В. Дослідження щодо походження втрачених культурних цінностей (досвід Федеративної Республіки Німеччина) / В.В. Солошенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 44., Т. 2 – С. 119-123; Schwäbische Alb Älteste Elfenbeinfigur der Welt entdeckt von Thomas Brock [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/wissenschaft/>

mensch/schwaebische-alb-aeltesteelfenbeinfigur-der-welt-entdeckt-a-489660.html; 7 Mai 2014, Sammlung Gurlitt soll ins Ausland gehen Süddeutsche Zeitung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sueddeutsche.de/politik/testament-von-cornelius-gurlitt-sammlung-gurlitt-soll-ins-ausland-gehen-1.1953134>

Солошенко В.В. Защита культурных ценностей в свете нового закона ФРГ 2016 г.

Анализируется подготовка нового закона о защите культурных ценностей. Его обсуждение и дискуссии серьезно озадачили правительство Германии, а также вызвали острую критику представителей мира искусств. Сосредоточено внимание на подходах к важной и сложной задаче предотвращения незаконного перемещения объектов культуры, которые относятся к числу культурного достояния государства. Главной целью законопроекта является усиление защиты культурных ценностей и эффективная борьба с незаконной торговлей ими. Важными являются намерения Федерального правительства по объединению ранее существовавших законов в сфере охраны культурных ценностей в одном законе. Основными положениями закона в новой редакции является защита от распродажи за границу коллекций государственных музеев, в том числе экспонатов из частного владения, хранящихся в музеях временно. Подчеркнуто, что согласно действующему законодательству, в каждой федеральной земле произведения искусства и другие культурные ценности, включая библиотеки, должны быть внесены в реестр национальных культурных ценностей. Эти предметы пользуются льготами при налогообложении, их вывоз за пределы ФРГ требует специального разрешения Министерства внутренних дел ФРГ, которое может быть обусловлено рядом ограничений и оговорок. В статье отмечается, что XXI век поставил перед учеными и обществом ФРГ новые вызовы и задачи, которые требуют оперативного, но взвешенного подхода в их решении.

Ключевые слова: Германия, Министерство культуры и СМИ, закон, культурные ценности, коллекции, музеи, аукционы, дискуссии, незаконное перемещение.

Soloshenko V. Cultural Property Protection in the Light of the New Law of FRG 2016.

Preparations for the adoption of the new Law on Cultural Values Protection, its discussion and debates, that seriously puzzled the German Government, and also caused acute criticism from the representatives of the world of art are analyzed. Attention is focused on approaches to the important and quite complex in this regard issue concerning preservation of illegal movement of cultural objects that belong to the cultural heritage of the state. The main purpose of the bill is to enhance the protection of cultural property and effectively combat the illicit trafficking of them. The intentions of the Federal Government to integrate pre-existing laws in the field of cultural values into one law are very important. The main principles of the law in the new edition are protection from being sold overseas collections of state museums, including exhibits from private ownership that are in museums temporarily. It is highlighted that under current legislation, in each federal state of art and other cultural treasures, including libraries, must be entered in the register of national cultural values. These items have privileges in taxation, their export outside Germany requires special permission from the Ministry of Internal Affairs of Germany, which can be stipulated for a number of restrictions and reservations. In the article it is underlined that the XXI century has set new challenges and tasks for German scientists that require operational, but balanced approach in their solution.

Keywords: Germany, the Ministry of Culture and the media, law, cultural values, collections, museums, auctions, debate, illegal movement.